

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТІ ӘКІМШІЛІГІ
АДМИНИСТРАЦИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
EXECUTIVE OFFICE OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Л.Н.ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ЕВРАЗИЙСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ Л.Н.ГУМИЛЕВА
L.N. GUMILYOV EURASIAN NATIONAL UNIVERSITY

ТАРИХШЫЛАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ КОНГРЕСІ
НАЦИОНАЛЬНЫЙ КОНГРЕСС ИСТОРИКОВ
NATIONAL CONGRESS OF THE HISTORIANS

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ЕУРАЗИЯ КЕҢІСТІГІ:
ҚАЗІРГІ ЗАМАН МЕН ДАМУ КЕЛЕШЕГІ» атты**
Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық
ғылыми-тәжірибелік конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
**«РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН И ЕВРАЗИЙСКОЕ ПРОСТРАНСТВО:
СОВРЕМЕННОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ»,**
посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан

WORKS
of the international scientific-practical conference
**«THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND THE EURASIAN SPACE:
THE PRESENT AND THE FUTURE DEVELOPMENT»** dedicated to the 25th
anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan

III бөлім • часть III • part III

АСТАНА
2016

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

Қ18

Бас редактор: Сыдықов Е.Б. - Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ректоры, т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Редакция алқасы:

Молдажанова А.А. – п.ғ.д., профессор, оқу ісі жөніндегі проректор

Қамзабекұлы Д. – ф.ғ.д., профессор, әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор

Айтмағамбетов Д.Р. – ректордың аппарат жетекшісі

Пауло Ботта – профессор, Аргентина

Жеребцов И.Л. – т.ғ.д., профессор, Ресей

Гюрер Гульсевин – т.ғ.д., профессор, Түркия

Садықов Т.С. – т.ғ.д., профессор, тарих факультеті деканы

Көмеков Б.Е. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі

Дүкенбаева З.О. – т.ғ.д., профессор, Еуразиялық зерттеулер кафедрасының меңгерушісі

Алпысбес М.А. – т.ғ.д., профессор

Бердагулова С.К. – т.ғ.к., доцент

Абдрахманова Г.С. – т.ғ.к., доцент

Сыздық С.Қ. – магистр, оқытушы

Редакция алқасының көзқарасы мақала авторларының пікірімен сәйкес келуі міндетті емес.

Мнение авторов публикаций не обязательно должно совпадать с мнением редакционной коллегии.

The opinion of the authors of publications do not necessarily coincide with the views of the editorial board.

Қ18 «Қазақстан Республикасы және Еуразия кеңістігі: қазіргі заман мен даму келешегі» атты Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның мақалалар жинағы, III б. 452 б. / Жалпы ред.бас. Е.Б. Сыдықов. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.

Труды Международной научно-практической конференции «Республика Казахстан и евразийское пространство: современность и перспективы развития», посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, часть III. 452 стр. / Под ред. Е.Б.Сыдыкова – Астана: Издательство ЕНУ им. Л.Н.Гумилева.

Works of the international scientific-practical conference «The Republic of Kazakhstan and the Eurasian space: the Present and the Future Development», dedicated to 25th anniversary of Independence of Kazakhstan, part III. 452 p. / edited by E.B. Sydykov – Astana: Publishing house of L.N. Gumilyov Eurasian National University.

ISBN 978-9365-31-794-1

Жинақта 2016 жылдың қазан айының 20 күні Астана қаласында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары берілген. Мақалалар автордың редакциясымен жарияланды.

В сборнике представлены труды международной научно-практической конференции, посвященной 25-летию Независимости Республики Казахстан, прошедшей в ЕНУ имени Л.Н. Гумилева. Астана, 20 октября, 2016 г. Материалы публикуются в авторской редакции.

The collection contains the works of the international scientific-practical conference dedicated to 25th anniversary of Independence of the Republic of Kazakhstan, which was held at the L.N. Gumilyov ENU. Astana, October 20, 2016. Materials are published in author's version.

ISBN 978-9365-31-794-1

ӘОЖ 94(574)(063)

КБЖ 63.3(5Қаз)

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ – 3. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ЖӘНЕ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ТАНЫМ МҰРАСЫ / АЛИХАН БУКЕЙХАН И ИДЕЙНОЕ НАСЛЕДИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ

Абдуразаков М.Ф., Эрланулы Даулет А. БУКЕЙХАН КАК УЧЕНЫЙ-ИСТОРИК И ЭНЦИКЛОПЕДИСТ	3
Абдикарим Н., Солтан М. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВТЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ОБРАЗЫ ИДЕЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТ ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ ҚҰРАЛ РЕТІНДЕ	5
Алдабергенов М. КАЗАХСТАНСКОЙ НАУКЕ ПОМОЖЕТ УЧЕНИЕ АЛЬ-ФАРАБИ	8
Алтаев А.Ш. А.Ж. АЛЬ-МАШАНИ ВЫДАЮЩЕЙСЯ КАЗАХСКИЙ УЧЕНЫЙ, ПИСАТЕЛЬ, ПЕДАГОГ	10
Аршабеков Т.Т. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ТАРИХЫ.	13
Ахмадиева Қ.Т., Дүкенбаева З.О. АЛАШОРДА: МЕМЛЕКЕТТІЛІК ЖӘНЕ ТАРИХИ САБАҚТАСТЫҚ	16
Әбдуәлиұлы Б. АҚЖАН ӘЛ-МАШАНИ МҰРАСЫ ЖӘНЕ СӨЗ СЫРЫНА САЯХАТ.	19
Әбжаппарова Б.Ж. А. ӘЛ-МАШАНИДІҢ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ ТАРИХЫНДА АЛАТЫН ОРНЫ	22
Әлменбетова У.А. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІНДЕГІ ЗИЯЛЫ ТҮЛҒАЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ ТАҚЫРЫБЫ.	24
Байдалы Р.Ж., Кабульдинов З.Е. АЙДАРХАН ТҮРЛЫБАЕВТЫҢ ӨМІРІ МЕН ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚЫЗМЕТІ	28
Бейсенбекова Н.А., Химади М.С. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАННЫҢ ЕҢБЕКТЕРІ АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫН ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	31
Дүкенбаева З.О., Шабамбаева А.Г. АҚЖАН МАШАНИ – ОСНОВОПОЛОЖНИК КАЗАХСТАНСКОЙ ШКОЛЫ ГЕОМЕХАНИКОВ	33
Дүкенбаева З.О., Байдалы Р.Ж. АКАДЕМИК МАНАШ ҚОЗЫБАЕВТЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНЕ ҚЫСҚАША ШОЛУ	46
Дукомбайев А.Т. ВКЛАД А. БУКЕЙХАНА В ИЗУЧЕНИЕ КАЗАХСКИХ ЗИМОВОК	48
Жумагулов Б.С. ЕЛІ ҮШІН ТУҒАН ЕР, ЖАНКЕШТІ КҮРЕСКЕР	55
Имангалиев А.Т., Дүкенбаева З.О. АЛАШ ЗИЯЛЫСЫ ҚОШКЕ КЕМЕҢГЕРҮЛЫНЫҢ «ҚАЗАҚ ТАРИХЫНАН» АТТЫ ЗЕРТТЕУ ЕҢБЕГІНЕН	62
Исенова Г. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН СТАТИСТ – ҒАЛЫМ	65
Kalenova T.S., Shaymerdenuly E. THE STATE BASES OF ALASH AUTONOMY	68
Кадырова Г.К., Хамитова С.Т. АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ХАЛЫҚҚА БІЛІМ БЕРУ ЖОЛЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ.	70
Қалижанов У. ӘЛИХАН ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ	73
Қапашева А.Т. АХМЕТ БАЙТҮРСЫНҮЛЫНЫҢ ҰСТАЗДЫҚ ҚЫЗМЕТІ	75

Қара Ә., Талғатбек М., Дүкенбаева З.О. ҰЛЫ ДАЛА ӨРКЕНИЕТІНДЕГІ ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ТАНЫМДЫҚ МҰРАСЫ	78
Қаратай Ш.Б. АХМЕТ ҚОРҒАНБЕКҰЛЫ БІРІМЖАНОВ – АЛАШ ҚАЙРАТКЕРІ	81
Мұқанова Г.Н. МҰХАМЕДЖАН ТЫНЫШПАЕВТЫҢ АЛАШОРДА ЖӘНЕ ҚОҚАН АУТОНОМИЯСЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ	84
Мұсағалиева А.С. АЛАШ ЗИЯЛЫЛАРЫ ЖӘНЕ КОКП XX СЪЕЗІ	86
Наурызбаева Э.К. 1916 ЖЫЛҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС ЖӘНЕ Ә. БӨКЕЙХАН.	89
Нугманова Г.М. АЛАШ ҚАЙРАТКЕРІ АХМЕТ БАЙТҰРСЫНОВТЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ТУРАЛЫ КӨЗҚАРАСЫ	92
Өскембаев Қ.С. XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ ЗИЯЛЫ ҚАУЫМ ЖӘНЕ Ә. ЕРМЕКОВ	95
Сабанбаева Ж.М. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ РЕСЕЙДІҢ МЕМЛЕКЕТТІК ДУМАСЫ	101
Сайлаубаева Н. Е. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ БАСПАСӨЗІ	105
Сафиоллаева Г.Т. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН – ҰЛТ ЖАНАШЫРЫ	108
Сұлтанов Қ. АҚҚАН ЖАРЫҚ ЖҮЛДЫЗДАЙ	110
Сыздық Б.К. ЛИДЕР-ҚЫЗМЕТШІЛІК ЖӘНЕ ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН ҮЛГІСІ	111
Түрсүн Х., Вахдет Таракчы МҰСТАФА ШОҚАЙДЫҢ ТОЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАР ЖИНАҒЫ – АСА ҚҰНДЫ ТАРИХИ ДЕРЕККӨЗ	114
Шаймуханова С.Д. ОТ ТОМСКА ДО СТЕПЕЙ САРЫАРКИ	117
Шаукенов Ж.А. К ПРОБЛЕМЕ ОБЪЕКТИВНОЙ ОЦЕНКИ ЛИЧНОСТИ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИИ	102
Шотбакова Л.К. ВОПРОСЫ ПРОСВЕЩЕНИЯ В ТРУДАХ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИДЕРОВ АЛАШ	122
СЕКЦИЯ – 4. ЖАҒАНДЫҚ САЯСАТТАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ҰЛТ КӨШБАСШЫСЫ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ РӨЛІ / КАЗАХСТАН В ГЛОБАЛЬНОЙ ПОЛИТИКЕ И РОЛЬ ЛИДЕРА НАЦИИ Н.А. НАЗАРБАЕВА	
Akbota Zholdasbekova, Punit Gaur KAZAKHSTAN-INDIA RELATION: CHALLENGES AND PROSPECTUS	126
Akhmedyanova D.K., Kurmashev A.K. CONCEPTUAL BASIS OF KAZAKHSTAN’S FOREIGN POLICY	128
Абдикаликова Д.Н. ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ФРАНЦУЗСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	131
Абенов Д.Е. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» - ПРОЕКТЫ В БУДУЩЕЕ	133
Абильмаликов К.К. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИНТЕРЕСЫ ФРАНЦИИ В КАСПИЙСКОМ РЕГИОНЕ: КАЗАХСТАНСКИЙ ФАКТОР И ВОЗМОЖНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА	136
Айдарбекова Ұ.М. ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН: БҮГІНГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ	139
Аманжолов С.А. ИНТЕГРАЦИОННЫЕ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ИНИЦИАТИВЫ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н.А. НАЗАРБАЕВА	142

Ан Сан Хун ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ КОРЕЯ И КАЗАХСТАНА В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ	145
Ахметова Г.К. ҮШ ТІЛДІ МЕНГЕРУ – ЖАРҚЫН БОЛАШАҚТЫҢ КЕПІЛІ	148
Әбішева М.М. ӘЛЕМДІК ЖӘНЕ ДӘСТҮРЛІ ДІНДЕР ЛИДЕРЛЕРІНІҢ СЪЕЗІ – ЕЛБАСЫНЫҢ ИГІ БАСТАМАЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ	150
Әмірғазин С.Т. ЕЛБАСЫ, ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТҮҢҒЫШ ПРЕЗИДЕНТІ Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНА ФИЛОСОФИЯЛЫҚ АЙҚЫНДАМА	152
Berdagulova S. NEW ANTINUCLEAR INITIATIVE OF KAZAKHSTAN	155
Базарбекова Д. М. К ВОПРОСУ О МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКУ	157
Баймагамбетова А.А. ӘЛЕМДІК ЖАҢА ДАНУ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ИДЕОЛОГИЯ	160
Баишев Ж.Н. СУДЕБНАЯ ЗАЩИТА ПРАВ И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА.	162
Бегалинова К. К., Ашилова М. С. РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н.А. НАЗАРБАЕВА В СТАНОВЛЕНИИ НОВОЙ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА	165
Битұрсын Ғ.Ш., Калдыбаева О.С. МӘҢГІЛІК ЕЛ: ЖАҢА ДАНУ ДӘУІРІНДЕ МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЕТІКТЕРІ	168
Битұрсын Ғ.Ш., Кенжина М.М. ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РЕФОРМА – ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІҢ ЖАРҚЫН БЕЙНЕСІ	170
Дүйсен С.Ж. Н.НАЗАРБАЕВ ЖӘНЕ КСРО-НЫҢ ҮДІРАУЫ	173
Мәсімханұлы Д. ЕЛБАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ДИАСПОРАСЫ	178
Дүкенбаева З.О., Мұсабалина Г.Т. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»	181
Ерденбекова Ж.С., Мұратбекқызы Б., Молдашева А.М. ИНИЦИАТИВА Н.А. НАЗАРБАЕВА В СОЗДАНИИ ПЯТИ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ РЕФОРМ. 100 КОНКРЕТНЫХ ШАГОВ - РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО КУРСА РАЗВИТИЯ РК	184
Жаксыгельдинов Ж.Н., Орысхан Б., Шыныбеков Б.Ш. ИЗ ИСТОРИИ УСТАНОВЛЕНИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ РК И ЕС	185
Жеребцов И.Л., Таскаев М.В. КОМИ НАЦИОНАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ В ПОСТСОВЕТСКОЙ ФЕДЕРАТИВНОЙ РОССИИ	191
Жиенқұлова Л.Т. ЕХРО-2017 ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУДЫҢ МАҢЫЗДЫ КАТАЛИЗАТОРЫ РЕТІНДЕ	193
Иембекова М.О. ҚАЗАҚСТАН ПРЕЗИДЕНТІ Н.Ә.НАЗАРБАЕВТЫҢ ТҮРКІ ЕЛДЕРІ БІТІМАҚТАСТЫҒЫН ДАМУДАҒЫ БАСТАМАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАҢЫЗЫ	196
Искакова К.Ы., Шалбаев Е.Ж. Н.Ә.НАЗАРБАЕВ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АТА-ЗАНЫНЫҢ ДАЙЫНДАЛУЫ МЕН ҚАБЫЛДАНУЫ ТУРАЛЫ	199
Какенова Г.М. РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН: 25 ЛЕТ БОРЬБЫ ЗА БЕЗЪЯДЕРНЫЙ МИР	202

Какимова М.Ш. ПРИНЦИПЫ ПРАВА КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА	205
Калиева М.Ш. ИНСТИТУТ ПРЕЗИДЕНТСТВА КАК ОСНОВА ПОЛИТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА	211
Кенжеғали Ж.М., Кожирова С.Б. КАЗАХСТАНСКО-КИТАЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В СФЕРЕ ВОДНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ: ТРАДИЦИИ И НОВАЦИИ	213
Колесник А.А. ВОПРОСЫ БЕЗОПАСНОСТИ РК И СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	217
Кусаинова А.К., Нургалиев Б.М., Амандыкова Л.К. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА	220
Марқабаева А.М. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ЖАЛПЫ ҰЛТТЫҚ ИДЕЯСЫ МЕН ТҮРЛІ ТАРИХИ ДӘУІРЛЕРДЕГІ ҰЛТ КӨШБАСШЫЛАРЫ ИДЕЯЛАРЫНЫҢ САБАҚТАСТЫҒЫ	223
Менисова Г.Е., Мейркулова А.Б. МЕМЛЕКЕТТІК РӘМІЗДЕРДІ НАСИХАТТАУ МЕН ДӘРІПТЕУ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БАСТАУЫ	226
Nuriddenova A. CONNECTING EURASIA: KAZAKHSTAN'S PLACE IN CHINA'S "SILK ROAD ECONOMIC BELT" PROJECT	228
Набиев С.Т. НҮРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВ ЕУРАЗИЯЛЫҚ ИНТЕГРАЦИЯСЫНЫҢ ИДЕОЛОГЫ ЖӘНЕ СТРАТЕГІ	232
Наумов Д.И., Килыбаева П.К. БЕЛОРУССКО-КАЗАХСТАНСКОЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ	235
Нурпенсова Э.Т. БАШҚҰРТ ХАЛҚЫНЫҢ ЭТНИКАЛЫҚ ТАРИХЫНЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ	239
Панияз Т.П., Панияз А.П. ГЕОСАЯСАТ ЖӘНЕ ГЕОСАЯСИ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ	242
Рабазанов Н.А. «ЕВРАЗИЙСТВО» - КАК ФУНДАМЕНТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ ВО ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	245
Serikbayeva A.T., Asma Najib DEVELOPMENT OF KAZAKHSTANI RELATIONS WITH AFGHANISTAN AT THE PRESENT STAGE	247
Садықов Т.С. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЯСИ-ҚОҒАМДЫҚ БІРЛІГІН НЫҒАЙТУДАҒЫ РӨЛІ	249
Сарсембаев М.А. ПРАВОВАЯ ОСНОВА БАЗ ДАННЫХ В КАЗАХСТАНЕ, ЕАЭС И ЕС ПО АНАЛИЗУ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ	252
Сәтбай Д.Я. «НЕВАДА-СЕМЕЙ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АНТИЯДРОЛЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫ – ТӘУЕЛСІЗДІК ЖАРШЫСЫ	258
Смағұлов Н.Б. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ» – ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖАЛПЫҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК ИДЕОЛОГИЯСЫНЫҢ НЕГІЗГІ ТҮП ҚАЗЫҒЫ	261
Смағұлова Г.М., Тулеуова Б.Т. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІРІККЕН ҰЛТТАР ҰЙЫМЫНДАҒЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ КЕЙБІР ҚЫРЛАРЫ	268
Сыздықов С.М. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫНЫҢ САЯСИ-ФИЛОСОФИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ МЕН ТАРИХИ САБАҚТАСТЫҒЫН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ	271

Тиштибекова Ш. ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ АЙМАҚТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ	277
Хасанов М.Ш., Петрова В.Ф. ФОРМИРОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ЕВРАЗИЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ	280
Шашаев Ә.К. «МӘҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫ ЕЛІМІЗДІҢ ТҮТАСТЫҒЫНЫҢ ТҮҒЫРЫ	283
СЕКЦИЯ – 5. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ / КЛЮЧЕВЫЕ ВЕХИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ НЕЗАВИСИМОЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	
Abdrakhmanova G.S. ACTIVITY OF SHANGHAI ORGANIZATION OF COLLABORATION	286
Айтжанова Д.Н. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ГОСУДАРСТВА И МОЛОДЕЖНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ: МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА	288
Акылбаева И.М. СУВЕРЕНИЗАЦИЯ И ИСТОРИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УСТРОЙСТВА	292
Алтаев А.Ш. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ	294
Артықбаев Ж.О. «ҚАЗАҚ» ҰҒЫМЫ МӘҢГІЛІК ЕЛ ИДЕЯСЫНЫҢ АЛТЫН ӨЗЕГІ	298
Ауанасова А.М., Нурпеисов Е.К. ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНЫЕ СИМВОЛЫ КАЗАХСТАНА В РЕАЛИЗАЦИИ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»	303
Айзатуллова А.Ш. ИСТОРИЯ: СОВЕТСКАЯ АВИАЦИЯ В НАЧАЛЬНЫЙ ПЕРИОД ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ	306
Әбікенов Ж.О. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЭТНОСАЯСИ ПРОЦЕСТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	308
Акмадиева Г.П. ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ҚҰЖАТТАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫНЫҢ ДЕРЕГІ РЕТІНДЕ ҚОЛДАНЫЛУЫ	308
Әбікенова С.М. ҰЛТАРАЛЫҚ КЕЛІСІМНІҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҮЛГІСІ: БҮГІНГІ ЖОҒАРЫ САЯСИ МӘДЕНИЕТ КЕЛІСІМІ	310
Әділбеков Н. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТТАҒЫ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ	313
Баудиярова К.Б., Исаева А.И. ОТРАЖЕНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ СЕМЬИ НА ЕЕ БЛАГОПОЛУЧИИ В КАЗАХСТАНЕ	316
Бегалинова К. К., Бегалинов А.С. ДУХОВНО-КУЛЬТУРНЫЕ ОСНОВЫ КАЗАХСТАНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ	319
Бекжанова М., Өтешова А.Қ. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ДАМУЫНА КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ТІГІЗЕН ӘСЕРІ	322
Бимақанова З.Ш., Тленчиева А.А. ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ МҰРАТЫ – МӘҢГІЛІК ЕЛ БОЛУ	324
Болатова Қ.Б. ҚАЗАҚСТАН ЕГЕМЕНДІ ТӘУЕЛСІЗ МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ҚОҒАМДЫҚ САЯСИ ӨМІРІ	327
Даркенов Қ.Ғ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭТНОСАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ МЕН ТҰРАҚТЫЛЫҚ ЖӘНЕ АССАМБЛЕЯНЫҢ БАСТЫ БАҒЫТТАРЫ	330

Екібаев Р.Ж. ЖАҢА ЭКОНОМИКАЛЫҚ САЯСАТ ЖЫЛДАРЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЫҒЫС Өңіріндегі Әлеуметтік-Экономикалық Өзгерістер	333
Еришева Т.А., Башпаева К.Ж., Шаржанова Н.К. СПОСОБЫ «ВООРУЖЕНИЯ» ОТЕЧЕСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖИ ИДЕЕЙ «МӘңгілік Ел»	335
Ескеева М.Қ. «МӘңгілік Ел» ИДЕЯСЫН ДАМУДЫҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	338
Жетібаев К.М., Исаев М.С. «МӘңгілік Ел» ИДЕЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚУндылықтар Жүйесінің МӘні	341
Жұмабеков Ж.А. ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ ТАРИХЫНАН	345
Жүзтаева Б.Н. ҚАЗАҚСТАН - ӘЛЕМ МОЙЫНДАҒАН ЕЛ	347
Иманбаева А.А. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САЯСИ КОММУНИКАЦИЯНЫ ДАМУДЫҢ ЖОЛДАРЫ	350
Ковальская С.И. ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕКАЗАХСТАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ И ИСТОРИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ	353
Косжанова Г.С. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЕСТЕ САҚТАУ ҚАБІЛЕТЕРІНІҢ ДАМУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ	355
Қалиев Н. ҚАЛЫПТАСҚАН МЕМЛЕКЕТТІҢ САЯСИ Жүйесі: САПАЛЫҚ ТҮЗІЛІСТЕР ЖӘНЕ ДАМУ КЕЛЕШЕГІ	357
Кошман Т.В. К ВОПРОСУ О КАЗАХСТАНСКОЙ МОДЕЛИ МЕЖЭТНИЧЕСКОГО СОГЛАСИЯ	362
Көмеков Б.Е., Талғатбек М. КИЕЛІ ТӘУЕЛСІЗДІК ТАРИХЫ - ҰРПАҚТАР ҮНДЕСТІГІНДЕ	365
Қабылшаев К.И. ҚАЗАҚСТАН ТӘУЕЛСІЗДІГІНІҢ 25 ЖЫЛДЫҒЫ – ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТЕМІРЖОЛДАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕР	367
Қанғабыл І. К. ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ТАРИХ ПӘНІН ОҚЫТУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	373
Қасабекова А.И. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚОҒАМДЫҚ - ӘЛЕУМЕТТІК ЖӘНЕ БІЛІМ САЛАСЫНДАҒЫ ЖЕТІСТІКТЕРІ	375
Мишина И.А., Цыренова М.Г. МНОГОУРОВНЕВЫЙ ПОДХОД К ПРЕПОДАВАНИЮ ИСТОРИИ (опыт Российской Федерации)	378
Нестуля А.А., Нестуля С.И. ЛИДЕРСТВО-СЛУЖЕНИЕ КАК УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ИНСТИТУТОВ КАЗАХСТАНА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	382
Ниязбаева А.А. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ГОРНО-МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИМ КЛАСТЕРОМ С ПОЗИЦИИ ИННОВАЦИОННОГО ПОДХОДА	385
Аяған Б.Ғ., Нурпеисов Е.К. ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СИМВОЛОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	388
Нурмағанбетова М.С. СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ЗА ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ	391
Нұрымбетова Г.Р. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН: ДЕМОКРАТИЯЛАНДЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ МЕН НӘТИЖЕЛЕРІ.	394

Өтешова А.Қ. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ БАСТЫ МӘСЕЛЕЛЕРДЕН ШЫҒУ БАҒЫТТАРЫ	397
Мукатаева А.К., Ногайбаева М.К. НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕОЛОГИЯ НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА «МӘҢГІЛІК ЕЛ»	401
Мусабалина Г.Т. КАЗАХСТАНСКИЙ ПУТЬ В СВЕТЕ ПОСЛАНИЯ ПРЕЗИДЕНТА РК Н.А.НАЗАРБАЕВА	403
Рабазанов Н.А. ВАЖНОСТЬ КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В ИДЕОЛОГИЧЕСКОМ КОНСТРУИРОВАНИИ И В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ	407
Сайлаубай Е.Е. «ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН МҰРАТЫ – МӘҢГІЛІК ЕЛ»	410
Менисова Г.Е., Мейркулова А.Б. МЕМЛЕКЕТТІК РӘМІЗДЕРДІ НАСИХАТТАУ МЕН ДӘРІПТЕУ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БАСТАУЫ.	414
Серік Ә.А. ЕХРО 2017- ЕЛ ДАМУЫНЫҢ БАСТЫ КҮШІ	416
Сыздық Б.К. ҚАЗАҚ РЕСПУБЛИКАЛАРЫ ЖӘНЕ ЖЕЛТОҚСАН КӨТЕРІЛІСІ	419
Хасенова Ж.О. ПРОБЛЕМЫ РЕАБИЛИТАЦИИ ЖЕРТВ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕПРЕССИЙ В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН (К ПОСТАНОВКЕ ВОПРОСА)	425
Шаймуханова С.Д., Грудина В.В. ЛЕТОПИСЬ НЕЗАВИСИМОСТИ	427
Шаймуханова С.Д., Шарафиева А.М. ЧЕТВЕРТЬ ВЕКА НЕЗАВИСИМОГО ГОСУДАРСТВА	429
Шаукебаев Ж., Өтешова А. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ОТАНДЫҚ ӨНІМДЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ СЫРТҚЫ НАРЫҚТАҒЫ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІ	431
Шаяхметов Н.У. ЦЕННОСТНЫЕ ОСНОВЫ ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЙ ПАТРИОТИЧЕСКОЙ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ» КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ КАЗАХСТАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ	433

айналды. Бір жағынан, жұт себеп болса, екінші жағынан, қазақ аудандарының соғыс майданы болуы, разверсткенің тәртіпсіз алынуы орасан себеп болды, 2) Ауру, өлім көбейді, 3) Бұрынғы шаруа қуатты болған аудандарда ашаршылық өлшеусіз көбейді, 4) Көп жерлерде ашылған мектептер жабылып қалды – деп көрсеткен» [10, 83 б.].

Қорытындылай келе, Қошке Кемеңгерұлы өмірдің соңына дейін халқына білім мен ғалымның өнеге мен үлгінің нұрын шашып, таусылмайтын рухани қазына қалдырылды. Қошке Кемеңгерұлының Қазақ тарихынан атты еңбегі тарих саласы бойынша өте құнды болып келеді. Ол өз еңбегінде қазақ тарихына қатысты ұлт зиялыларының қызметіне және өзінің тарихтағы елеусіз болған деректерді қалдырды Дана халқымыздың «Жақсы адам - қазына», «Жақсыдан шарапат, жаманна кесапат» – деген нақыл сөздерінің мағынасы терең. Осы нақыл сөздер Қошке Кемеңгерұлы сынды біртуар тұлғаларға айтылғандай.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сағымбай Ж. Ұлтын сүйген тау тұлға // Ана тілі, 2015, 1-7 қазан, №39 (1297), 6-7 бб.
2. Алаш және Әуезов. Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. Алматы, «Жазушы» 2007. - 4 б.
3. Назарбаев Н. Ә. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра, 2003. – 156.
4. Каренов Р. С. Алаш қайраткерлері Қошке Кемеңгерұлының ұлтты дамыту жолындағы ізденіске толы қызметі // ҚарМу. Хабаршы. – Қарағанды, №2 (70) 2013. – 43, 46 бб.
5. Е. Тілешов, Д. Қамзабекұлы, И. Нұрахмет. Алаш қозғалысы. - Алматы: «Сардар» баспа үйі, 2008. - 98 б.
6. Қамзабекұлы Д. Руханият: (Мақалалар мен зерттеулер). – Алматы: «Білім», 1997, 54-55 бб.
7. Шормакова А. Б. Қошке Кемеңгерұлының әдістемелік мұрасы // Абай атындағы Алматы мемлекеттік университеті. Автореферат. 2010. - 10 б.
8. Қамзабекұлы Д. Қошке Кемеңгерұлы. Үш томдық шығармалар жинағы. Зерттеулері, көркем шығармалары, мақалалары. – Алматы: «Ел-шежіре», - 2013. – 8-9 бб., 36-37 бб.
9. Ахметов Қ. Қазақтың Қошке Кемеңгері // Mangi El. – 1(9) 01-02-2015.
10. О. Х. Мұхатова, Ш. Нұсқабаев Қошке Кемеңгерұлының тарихи көзқарастары // Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті. Хабаршы – Алматы, №1(60), 2011. - 83-84 бб.

Исенова Г.

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАН СТАТИСТ- ҒАЛЫМ

Статистика – ғылымның бір тармағы, практикалық қызмет саласы, білім бағыты, таным құралы. Статистика дегенде мәліметтерді жинақтау процесінде, оларды қайта өңдеп, бейтарап әрі анық талдау ережелерін де түсінеміз. Осы тұрғыдан алып қарағанда, статистика - әрі ғылым, әрі қызмет саласы, әрі мамандық түрі. Ол арнайы ұйымдастырылған білім тармағы да, белгілі бір мақсатты жүзеге асыруға қажетті пәрменді құрал да, кәсіпкерлік қызмет саласы да болып табылады.

Қазақстанның XX ғасырдың бас кезіндегі рухани-интеллектуалды элитасының лидері, мемлекетіміздің тарихында терең із қалдырған Әлихан Бөкейхан болды.

Әлихан Бөкейхановтың 1894 жылы институтты бітіргеннен кейінгі алғашқы еңбек жолы да статистикалық жұмыстармен басталады. XX ғасыр басында «Брокгауз-Ефронның» ықшамдалған нұсқасы ретінде жоспарланған көп томды орыс энциклопедияларының бірі «Жаңа энциклопедиялық сөздікте» жарық көрген мақалада: «Бөкейханов Әлихан Нұрмұхамедұлы ормантанушы-статист;... әуелі медреседе, сосын земстволық-техникалық училищеде және орман шаруашылығы институтында оқып, оны 1894 жылы бітірді. Тобыл губерниясындағы статистикалық жұмыстарға қатысты, кейін Омбы орман мектебінде оқытушы болды» [1, 13 б.], делінген.

Институтты бітірген біліміне сай жас маман Әлиханды Тобыл губерниясы Ялуторов уезіндегі шаруалардың экономикалық жағдайын зерттеуге шыққан Половцевтің экспедициясына жұмысқа шақырады. Сонымен алғашқы статистикалық зерттеулерін жас маман осы экспедиция құрамында жүргізеді. Бұл тәжірибе, оның кейінгі жүргізген статистикалық жұмыстарының алғы шарты есебінде саналады.

Далалық өлкені зерттеген Ф.А. Щербин экспедициясының (1896-1903) құрамында болған кезеңдегі Әлихан Бөкейханның қызметі, статистикалық зерттеулері өзіндік орны бар маңызды еңбектер санатына енген.

1897 жылдың екінші жартысында экспедиция Семей облысы Павлодар уезінде жұмыстар жүргізеді. Бұған Әлихан басқарған партияда да қатысты. Жұмыстар аяқталғаннан кейін материалдарды басып шығару үшін экспедиция мүшелері кезекті томды дайындауға кіріседі. Әлихан өз кезегінде Маралды болысындағы рулардың кестесін сызып, құрастырады. Сонымен бірге Павлодар үйезінің «Қоныстану тарихын» жазып, Алтыбай және Қызылтау болыстарының сипаттамасын дайындайды [2, 134 б.].

Павлодар үйезінің қоныстану тарихына байланысты мақаласында Әлихан жергілікті халықтың тарихын, рулардың елді мекендерге орналасу ерекшеліктерін, жылдың әр мезгілінде жайлайтын қоныстарын білгірлікпен баяндайды. Әр рудың қай жылдарда қалай келіп қоныстанғанын, қандай ел билеушілері мен батырлары болғанына да тоқталады. Халықтың қоныстануы барысында көптеген жылдар бойы қалыптасқан, мызғымастай болып көрінген кейбір жағдайлардың кейінгі уақытта өзгере бастағанын да жазады. [3, 127 б.].

Әлихан болыстағы егіншілік даму барысына да шолу жасайды. Мәселен, Шөлқұдық деген жерде 1886 жылы тары себілген еді, екі – үш жылдан кейін, 1888 – жылы ол жерде мысық – құйрық пен қаңбақ өсті. Бұл жерді жыртып, оған 35 десятина бидай егілді. Ең жақсы десятинадан 40 пұт жиналса; басқаларынан – 20-25 -30 тіпті 15 пұт. 1889 жылы 20 десятинаға бидай егілді, алынған өнім сондай, яғни 1 десятинадан 15-40 пұт. 1890-шы жылы – 40 десятина (5 десятинаға тары себілді), 1 десятинадан орташа есеппен 35 өнім алынды. 1891 – жылы сол 40 десятина жерден алынған өнім бір десятинаға шаққанда 20 пұт, - құрғақшылық. Өстіп, 1897 жылға дейінгі көрсеткіштерді келтіреді, яғни егіншіліктің жағдайын, егістік алқабының мөлшерін, одан алынған өнім мөлшерін салыстырмалы түрде қарастырады.

Байлар мен кедей – кепшік арасындағы қатынасқа да тоқталады. Егер, кедей шаруа байдан қарызға бұзау алса, келесі жылы тайынша беруі керек. Кедейлер ауқатты тұратын адамдардан әртүрлі малдар алады: жұмыс аттарын, ірі қара және қойларды - бағасына қарай. Қарыздарын бөліп ақшалай төлейді немесе еңбекпен өтейді. Келісім жазбаша түрде жасалынбайды, алайда келісім-шарт сыйлы ақсақалдар көзінше ауызша жасалынады [3, 130 б.].

Щербина экспедициясы Ақмола, Торғай және Семей облыстарының 12 үйезін мұқият зерттегені белгілі. Экспедиция құрамына алғашында қатардағы статистик ретінде шақырылған Әлихан, көп ұзамай өзінің білімі мен біліктілігі және ұйымдастырушылық қабілеті арқасында экспедицияның жеке зерттеу тобының басшысы болып тағайындалады.

1898 жылы экспедиция Семей облысының Қарқаралы үйезін зерттеуге кіріседі. Әрине, Әлиханның өзінің туған өлкесіне бет алған топтан сырт қалмасы белгілі. Қарқаралы үйезінің 12 болысы мен Шу өзені бойын мекендеген, егін шаруашылығымен шұғылданатын отырықшы қазақтарын Л.К. Чермак, И.Ф. Гусев және Ә.Н. Бөкейхан бастаған жеке- жеке үш ғылыми тобы бар экспедиция 1898 жылы зерттесе, келесе жылы солтүстіктегі Абыралы және Дегелең болыстарын зерттеп шығады. Әлиханның партиясында оған көмекші болып Жүсіп Сатыбалдин және тіркеуші Ережеп Итбаев қызмет атқарады. Бұл партия сонымен қатар Абыралы және Дегелең болыстарын да зерттейді.

Жалпы, екі жыл ішінде экспедиция үйездегі 21 болыстың 16-сын толық, ал Мойынты мен Шу болыстары жартылай зерттеліп, 19016 шаруашылық немесе үйездегі тұрып жатқан халықтың 67 проценті қамтылады. Зерттеу жұмыстарының қорытындысы бойынша жиналған материалдарды тәртіпке келтіріп, жүйелеп, баспаға дайындауға партия жетекшілері Л.К. Чермак және И.Ф. Гусев пен бірге Әлихан Бөкейхан да қатысады. Оның нәтижесі «Семей облысы Қарқаралы уезі» деген атпен Щербина экспедициясы «Материалдарының ...» 4 томы ретінде 1905 жылы Санкт-Петербургте басылып шықты. Осы томға «Кіріспе сөз» арнаған Л.К. Чермак «В обработке материалов принимали участие А.Н. Букейхан, И.Ф. Гусев и я. Первому принадлежит составление примечаний к общинно-аульным группам, родовые схемы, установление естественно – исторических районов и описание их, составление таблицы перекочевок и составление алфавитного указателя киргизских (казахских) слов, вошедших в «Примечания». Им же... составлена карта киргизского (казахского) землепользования» [3, 123 б.], – деп жазған.

Осы жолдардан-ақ аталған 4 томға енген жұмыстардың негізгісін, басым көпшілігін Әлихан Бөкейхан жазғанын анық байқауға болады.

Бір ескеретін жағдай, тұңғыш рет Щербин экспедициясы жоспарлы түрде жерді қауымдаса пайдалану ерекшеліктерін зерттеді. Қазақтың жерді қауымдасып пайдалануы – рулық сипатты. Бұл жағдай Әлихан Бөкейханды қазақ қоғамының рулық құрылымын зерттеп, рулардың кестесі мен картасын жасауға итермеледі. Оның нәтижесі - жоғарыда айтылған VI томға енген «Родовые схемы

киргиз Каркаралинского уезда» еңбегі. Оның алғы сөзінде Әлихан уездегі халықтың түгелге жуығы қазақтар екенін, олардың арасында басқадай тайпа өкілдері де бар екендігін жазады. Бір қызықтысы, Әлихан қазақтардан кейінгі ең көп топ қырғыздар деген уәж айтады. Орысша түпнұсқасы: «Так, вКаркаралинском уезде после казахов самой многочисленной группой являются киргизы, известные под именем кара-киргиз». Осы жерде Әлихан қазақтарды өз төл атымен атауы ескеретін жағдай. Осы топтан кейінгі орынды төлеңгіттері мен сұлтандар алады. Сұлтандардың моңғол тайпасынан, ал төлеңгіттері әр ру мен тайпалардан жиналған қырық ру ел деп атапты. Олардан басқа өздерін VI халиф Әлидің ұрпақтарымыз деп санайтын қожалар да бар дейді.

Кестенің соңында Әлихан уезді мекендеген қазақ руларының орналасу картограммасын келтіреді. Оның бір ерекшелігі деп сұлтандардың да топтасып өмір сүріп жатқан қоныстарын картаға түсіруі [3, 89 б.].

Жалпы, Әлиханның сол заманда сызып кеткен шежіре түріндегі кестесі әлі күнге дейін маңызын жоғалтқан жоқ деп есептейміз. Өйткені, оның басты себебі – Әлихан өз кестесіне деректерді 1898-1899 жылдары сол кезде көзі тірі адамдардан ауызекі шежіршілерден жазып алғандығы. Бүгінгі шежіре жазып, кітап шығарушылар да Әлихан Нұрмұхамедұлының кестесіне сілтеме жасап жатуы соның айғағы.

Сонымен бірге, қазақ елінің бұл аумақта Шыңғысхан заманынан, XIII ғасырдан бері тұратындығын, кең-байтақ қазақ даласының солтүстігінде Жайық өзені (Орал мен Жайық), батысында Аму-Дария (ОКС), шығысында – Ертіс өзені және оңтүстігінде таулы шыңдармен қоршалып жатыр дейді. Бұған қоса қазақтардың Астрахан губерниясында қоныстанғанын жазады.

Тағы бір қызығы, қазақ халқының таралған аумақтағы саны көрсетілген кестеге түсініктеме жазған: Әлихан «Барлық он облыстағы қазақтарды, кара қырғыздарды, қыпшақтарды бірге қосқанда барлық халықтың 51 пайызын құрайды»,– деп атап көрсеткен. Бұған қарағанда Әлихан 1897 жылы Ресейде жүргізілген санақтарға сүйене отырып, өзінің ана тілі қазақ тілі екендігін айтқан халықтың саны – 4084 мың. Осыған сәйкес Ресейді мекендейтін әр түрлі халықтардың арасында қазақтар алтыншы орын алады. Егер де табиғи өсім коэффициентін 1,5-ға тең десек, бүгінгі уақытта қазақтардың саны 4696600 жетті деген дерек келтіреді. Әлихан Бөкейхан ресми санақтан 13 жыл өткеннен кейін қазақтардың санын ғылыми тұрғыдан статистикалық әдіспен болжай отырып 612 600 адамға артқанын есептеп шығарады [3, 66 б.].

Әлихан Бөкейханның орысша жазылған «Қазақтар» («Киргизы», 1910) атты монографиясы біріншіден, демографиялық-статистикалық зерттеулері, деректері мол іргелі еңбек. Әлихан «Қазақ» газетінде жарияланған «Алаштың талапты азаматына» деген мақаласында да статистика мәселелеріне тоқталып, санақ туралы «1 июльде басталып, адам, мал, егін барлық шаруаның есебі алынады. Бұл есеп біздің Ресейдің қол астындағы тамам жұртқа болады.

Есепті атқаратын қызметші үш дәрежеде болады: регистратор – хатшы, мұның алатыны 150 сом. Хатшылардың жөндеушісі – инструктор, мұның жалақысы 200 сом. Бұларды жөндеуші бастық жалақысы 300 сом.

Орыстың саяси партияларының ақшасы бар, жұртқа қызмет қылатын кісі бар, мұжыққа үгіт айтуға әдейі арнап кісі шығарып жатыр. Бізде ақша жоқ, бізде кісі аз. Есепті жабылып жүріп, жұрт ісін істеп қалған оң» [4,395 б.], – деп жазған. Әлихан 1917 жылдың 1 шілдесінде басталатын санақтың кейбір ұйымдастырушылық мәселелеріне және өзін толғандырып жүрген есеп алудың қазақ даласындағы жағдайын баядаған.

Әлихан жоғары білім алған мамандығы бойынша ормантанушы-статист. Біздің көздеген мақсат Әлиханның статистикаға қаншалықты қатысы барлығына байланысты болғандықтан статистика ұғымының жәй-жапсарын анықтап, түсінікті болатындай талдап алғанның артығы жоқ сияқты. Статистиканың қажеттілігі мен дамуы ең алдымен қоғам мен мемлекеттің дамуымен, олардың әлеуметтік-экономикалық қажеттіліктерімен, маңызды әрі жауапты шешімдер қабылдаумен анықталады. Осы тұрғыдан келгенде статистика тарихын зерттеу, экономикалық-статистикалық білімінің ажырамас бөлігі. Әлеуметтік-экономикалық статистиканың барлық жетістіктері – тарихи дамудың нәтижесі, ал оны түсіну, бағалау толықтай тек өткенімізге байыптап қарағанға байланысты. Әрбір статистикалық көрсеткішті, жіктеу, әдістер бойында бұрынғы өткен көптеген ғалымдардың еңбегі бар. Бұл саланың, ғылымының тарихи өткені, мәселелері бүгінгі күнге де тікелей қатысты. Әсіресе еліміз тәуелсіздік алып, өз тарихымыздың беттерін жаңадан жазып, бұрынғымызды объективті түрде саралап, жаңғыртатын заман туған кезде жеткілікті мән беру кезек күттірмейтін шаралардың бірі[5].

Қорыта келе айтпағымыз, Әлихан Бөкейхан тек білімі жағынан жоғары оқу орнын бітірген статист болып қоймай, бірнеше ірі экспедицияларға қатысып, жан жақты статистикалық зерттеулер жүргізіп, басшылық жасап, көптеген еңбектер жазып, статистикалық мекемелерде маман болып қызмет атқарған. Әлихан Нұрмұхамедұлы Бөкейхан қазақтан шыққан тұңғыш – статист - ғалым, Қазақстандағы статистика ғылымы мен тәжірибесі тарихының бастауында тұрған көрнекті маман[6, 66 б.].

Әдебиеттер тізімі

1. Г. Кац. Семипалатинская статистика в зеркале времени. //Спектр. 16. 02. 2006 г.С.13.
2. Энциклопедический словарь Брокгауз и Ефрон (в 12 томах). Биографии. Отв. ред. В.М. Карев, М.Н. Хитров. – М: Бол. Российская энциклопедия, 1992, Т. 2, – 634 с.
3. Ә. БөкейханТандамалы (избранное). // Гл. Ред. Р. Нургалиев. – Алматы, 1995. – 478 б.
4. «Қазақ» газеті / Бас. Редактор Ә. Нысанбаев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998.
5. Р.Көренов. Алаштың бас көсемі.// Азия Транзит. – 2000. №2 – 5-13 бб.
6. Ы. Әміреұлы.Статистиканың жалпы теориясы: оқу құралы.– Алматы : ҚазМБА,1998. – 270 б.

Kalenova T.S., Shaymerdenuly E.

THE STATE BASES OF ALASH AUTONOMY

Development of the sovereign Republic of Kazakhstan, the developing new world outlooks in society demand from domestic social science of development of new conceptual decisions and approaches to an assessment of the past and the present, the critical analysis and reconsideration of scientific heritage in the field of historical knowledge.

After gaining independence Kazakhstan, the people easily revived in memory all events of the XX century, including connected and with the movement «Alash». As a result of intensive scientific research became possible objectively to define a role and a place of the movement Alash in the history of national liberation fight of the Kazakh people and to restore historical justice in an assessment of activity of the government of Alash-Orda. The movement Alash is the epoch-making phenomenon. Its activity, ideas, programs laid the fundamental foundation to formation of national statehood.

The movement «Alash» is the first intellectual movement in the history of the Kazakh people which was supported by it, and a crucial role, of course, here was played by the national intellectuals who gave to this process focus. On the level the movement «Alash» is similar with the national liberation movements of the beginning of the XX century in Europe and Asia and, it is possible to tell, it was at rather high level and for its realization the Alash party, and then the Alash autonomy was created.

The movement «Alash» took serious political and organizational steps to the modern national democratic state. The modernization of economy, legal base capable to realize needs and demands of citizens, equality, consent and peace on which figures of the movement «Alash» insisted always, cultural progress of the nation, attraction not only elite, but also broad masses to political processes by means of inclusion in representative bodies, public structures — these ideas remain actual. Representatives of the alash intellectuals were betrayed by those eternal values which today we need most of all: love to the Fatherland and the people, unselfishness, honesty and honor, respect for work and knowledge, fidelity to duty, sacrifice for the sake of high ideals.

In 1991 on the eve of the new millennium the state sovereignty of Kazakhstan was proclaimed. This important document laid the foundation for realization of a cherished dream of the Kazakh people about creation «The eternal state», the world community, full and free among the countries. It is triumph of an unbending will and strength of mind of the people who passed a centuries-old way of creation of the independent state, having endured disturbing stages of historical destiny.

The great steppe which had been on a destiny roadside more than once, having united destinies of people of different nationalities and religions, becomes a native haven for them. At the beginning of the XX century at the initiative of representatives of the advanced intellectuals of the people the autonomy Alash for the purpose of association of all ethnics living in the territory of Kazakhstan and formation of a political platform of further development of the state was formed. As leaders of this movement Alikhan Bokeykhanov, Ahmet Baytursynov, Mirzhakyp Dulatov acted. National independence, a political freedom and territorial integrity of the Kazakh steppe were the first slogans of the movement Alash. The government Alash becomes a harbinger of the Kazakh statehood of a new formation.